

Drs. C.J. Klop

‘Hij sprak niet zoveel over zijn geloof, hij handelde ernaar’

Mackay begeerde het ministerschap niet. Hij handelde uit verantwoordelijkheidsbesef. Een bespreking van Th.B.F.M. Brinkel, J. de Bruijn, A. Postma (red.). 'Het kabinet Mackay, opstellen over de eerste christelijke coalitie (1888-1891)', Arbor Baarn, 1990 (267 pag.), f 29,50.

Historici verwijten ons, niet-historici, dikwijls dat wij zo weinig van de geschiedenis weten en er dus ook niet van leren. Wij zouden aldus veel fouten maken, die onze voorgangers ook al gemaakt hebben. Niets werkt in Nederland zo effectief als een zeker schuldbesef. Historici mogen daarom rekenen op een grotere belangstelling voor hun werk. Dat verplicht hen evenwel ertoe ons duidelijk te maken wat wij dan wel van het verleden kunnen leren. Als zij daarin niet slagen zal het verwijt vermoedelijk als een boemerang naar henzelf terugkeren.

In christen-democratische kring wordt sinds 1980 stelselmatig aandacht aan het verleden besteed door het Historisch Comité Christen-Democratie. Het Comité, onder voorzitterschap van mr. O.W.A. baron van Verschuer, heeft inmiddels een aantal activiteiten ontplooid. Achtereenvolgens zijn Gerbrandy, Ruys de Beerenbrouck en Hoedemaker herdacht door het uitgeven van boeken en het organiseren van ten-

toonstellingen. Daarnaast zijn door anderen nog herdenkingen van Schaezman, Lohman en Groen van Prinsterer georganiseerd, zodat er per saldo een aardig fonds begint te groeien.

In november 1990 presenteerde het Historisch Comité samen met het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit te Amsterdam een terugblik op het eerste christelijke coalitiekabinet. Het kabinet-Mackay, bestaande uit katholieken, anti-revolutionairen en twee conservatieven, regeerde van 1888 tot 1891, nu honderd jaar geleden, op basis van een door katholieken en nog ongedeelde anti-revolutionairen gevormde meerderheid in de Tweede Kamer. In de Eerste Kamer, die nog de oude verhoudingen weerspiegelde, moest het opboksen tegen een liberaal-conservatieve meerderheid, die in 1890 minister Keuchenius van Koloniën ten val bracht.

De presentatie van het boek wees uit dat er voor deze activiteiten grote belangstelling bestaat. De organisatie moest zelfs uitwijken naar de Gotische Zaal van de Raad van State. Het geïnteresseerde publiek, weer eens van een geheel andere samenstelling dan men op partij-bijeen-

Drs. C.J. Klop (1947) is plaatsvervangend directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

komsten gewend is, kreeg enkele boeiende inleidingen voorgeschoteld die de belangstelling voor de historie alleen maar kunnen hebben aangewakkerd. Moest Keuchenius nu aftreden omdat hij zo'n ongemakkelijk karakter had, zoals inleider mr. W.F. de Gaay Fortman stelde, of kwam het doordat hij tezeer zijn christelijke geloofsopvattingen etaleerde, zo vroeg premier Lubbers zich af. Dat is een interessante vraag nu het CDA op partijbijeenkomsten en in de eigen media opmerkelijk veel aandacht aan de christelijke grondslag besteedt, terwijl de minister-president daar in de Kamer, bijvoorbeeld bij de regeringsverklaring, van de coalitiepartner geen ruimte voor kreeg.

De bundel wordt geopend met twee artikelen over de omstandigheden waarin het kabinet optrad: prof. dr. G. van Roon bespreekt de invloed van de economische, godsdienstige en politieke conjunctuur, terwijl drs. Th.B.F.M. Brinkel verhaalt over de partij-politieke omstandigheden.

De beleidsdaden van het kabinet-Mackay zijn stelselmatig beschreven aan de hand van het driepunten-regeerakkoord dat het zelf opgesteld had. Prof. mr. dr. A. Postma behandelt de door het kabinet-Mackay gerealiseerde gelijke behandeling van het bijzonder onderwijs. Prof. dr. E.J.J.M. Kimman schrijft over de Arbeidswet die de positie van kinderen en vrouwen in de fabrieken verbeterde. Drs. R. Kuiper zet de defensiepolitiek uiteen, waarbij de afschaffing van het remplaçantenstelsel voorop stond. Andere auteurs behandelen personen die in en buiten het kabinet-Mackay een centrale rol speelden. Om te beginnen schrijft dr. G. Puchinger over Mackay zelf; prof. dr. G.J. Schutte schrijft over minister Keuchenius; dr. J. de Bruijn behandelt Lohman, die het kabinet als voorzitter van de antirevolutionaire kamerclub steunde en na de val van Keuchenius als minister van Binnenlandse Zaken optrad. Het boek sluit af met een nabespreking van prof. dr. D.Th. Kuiper, die

de vraag behandelt in hoeverre het kabinet-Mackay als voorloper van de twintigste eeuwse christen-democratie mag worden beschouwd.

Hooggespannen verwachtingen

Het kabinet-Mackay moest voorzichtig opereren, schrijven verschillende auteurs. Voor het eerst, na een lange periode van liberale en conservatieve kabinetten, trad een christelijk kabinet op. De verwachtingen in eigen kring waren hooggespannen, de scepsis bij de buitenwacht navenant. De ambtenaren hadden een dergelijke wisseling van de wacht nog niet meegeemaakt. De parallel met de nieuwe, vaak christen-democratische regeringen in Midden Europa dringt zich onwillekeurig op.

Het optreden van het kabinet-Mackay is vergelijkbaar met dat van de nieuwe regeringen in Midden Europa.

Het boek gaat op die parallel niet expliciet in, dat mocht op zo korte termijn ook niet worden verwacht, al heeft de bijdrage van Brinkel wel de titel 'De Haagse lente'. Tijdens de presentatie beschreef mr. W.F. de Gaay Fortman zowel de vragen die Lohman zich stelde inzake de ambtelijke loyaliteit, als het antwoord: de Nederlandse departementen bleken niet dwars te gaan liggen tegen een regering met andere politieke opvattingen, dan welke tot dan toe lange tijd gegolden hadden. Een soortgelijk geluid gaven de Hongaarse en Tsechische ministers Surjan en Miklosko in Noordwijkerhout tijdens het seminar ter

gelegenheid van het tienjarig bestaan van het CDA en het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. De wijsheid van de ministers in kwestie speelt daarbij een grote rol. De bundel maakt duidelijk dat dat voor Mackay zelf zeker gegolden heeft, óók in de verhouding met de beide Kamers.

In hoeverre is Keuchenius dan toch door zijn christelijke opvattingen ten val gekomen, zoals Lubbers zich afvroeg? Het antwoord is te lezen in de bijdrage van Schutte. Hij refereert aan een aantal factoren: Keuchenius hield inderdaad stevig vast aan zijn principiële opvattingen. Aan de motie-Keuchenius uit 1866 danken wij de uiterst belangrijke staatsrechtelijke regel dat kabinetten het vertrouwen van de Kamermeerderheid behoeven. Curieus is zijn tegenstem tegen het regentschap van Emma, omdat zij trouw aan haar dochter moest zweren; dat stond haaks op zijn principiële visie op het ouderschap. Boeiend is het om te lezen hoezeer de enige socialist in de Kamer, Domela Nieuwenhuis, zich tot Keuchenius aangetrokken voelde. Beiden waren tegenstanders van het halen van winst uit de koloniën en beiden namen geen blad voor de mond. Deze eigenschap kwam en komt echter wel vaker voor, Gerbrandy kon ook zo optreden, zij maakt de politiek alleen maar boeiender. Een tweede factor die Schutte noemt is de gevorderde leeftijd en de gezondheidstoestand van de minister, er kwam daardoor minder uit zijn handen dan ook het eigen kamp verwacht had. Kuyper kritiseerde hem daarom in *De Standaard*. Ook de verhouding met de ambtenaren was gespannen. De ethische politiek ten opzichte van Indië, die de minister voorstond, betekende een enorme omwenteling. Zo een fundamentele verandering kwam echter ook op andere departementen voor, bijvoorbeeld de mogelijkheid tot subsidiëring van het bijzonder onderwijs, welke uiteindelijk toch door de liberaal-conservatieve meerderheid in de Eerste Kamer is geloodst.

Schutte legt mijns inziens de vinger bij

de zere plek als hij op pagina 216 van de bundel schrijft dat Keuchenius' streven 'om ook de waarheid te brengen tot de in het heidendom verzonken natiën der oude en der nieuwe wereld' hem brachten 'tot activering van kerk en zending, versterking van de positie der inheemse christenen en beklemtoning van het christelijk karakter van de Nederlandse natie en dus van het koloniaal opperbestuur'. En dan komt het: 'Keuchenius' intenties gingen daarbij verder dan alleen gelijkberechtiging, emancipatie en opkomen voor de zwakken.' Inderdaad schreef de minister brieven aan kerken en christelijke organisaties, waarin hij hen tot grotere activiteit aanspoorde. Met andere woorden: Keuchenius bevorderde als minister ééndig de protestants-christelijke godsdienst in Indië en doorbrak daarmee de scheiding van kerk en staat. Dat hij dat deed in het Nederland van 1890, waarin de koloniale kapitalistische belangen gediend waren met zo min mogelijk onrust in Indië (Multatuli!), laat staan een islamitische reactie op de zendingsdrang van de minister, kostte hem zijn ambt. Zie ik het goed dan was niet Keuchenius' uitkomen voor zijn christelijk geloof doorslaggevend voor zijn gedwongen aftreden, dat werd door de liberale opposenten (die zelf ook christelijk waren) best aanvaard (vgl. pagina 76), maar zijn overtreden van een, ook door de eigen partijgenoten onderschreven staatkundig principe.

Les

Welke les kunnen wij, twintigste eeuwse christen-democraten, leren uit deze gebeurtenis? In onze tijd groeit de drang om, tegen de secularisatie en de moderne bijgeloven in, de betekenis van de godsdienst voor de Nederlandse samenleving van overheidswege te bevorderen. Zie bijvoorbeeld het groepsgesprek over het algemeen cultuurbeleid in het januarinumnummer van dit blad. Ook wordt van christen-democraten gevraagd méér voor hun geloof uit te komen.

De les van Keuchenius kan zijn dat, als men dat wil, het overheidsoptreden altijd alle levensbeschouwingen gelijk moet behandelen. De zinsnede in het Program van Uitgangspunten, die luidt dat de overheid geen bepaalde opvattingen dwingend als norm mag opleggen voor het culturele en maatschappelijk leven, kan beschouwd worden als de neerslag van een historische les. Op de tweede plaats mag de ervaring van Keuchenius niet gebruikt worden als een argument tegen het door politici in de Kamers uitkomen voor hun geloofsovertuiging. Integendeel, het was in

Het was in brede kring aanvaard in de Kamers voor het geloof uit te komen

die tijd niet ongebruikelijk en werd in brede kring aanvaard. Dat doet weldadig aan in een tijd waarin de christen-democratie te maken heeft met benauwd gemillimeter terzake van de zijde van de coalitiepartner.

De Mackay-bundel is het lezen waard voor wie zich wil spiegelen aan de historie. Hij prikkelt tot nadenken en tot kritiek, bijvoorbeeld waar Van Roon een relatie legt tussen economische conjunctuur en christelijke partijvorming, inclusief de CDA-fusie. Kuiper noemt die hypothese terecht één sleutel tot de verklaring. De Utrechtse hoogleraar Righart laat geen gelegenheid voorbijgaan om machtsbelustheid van 'de confessionelen' als de sleutel aan te wijzen. Zou het ook gewoon de wens kunnen zijn geweest om als christen verantwoor-

delijkheid voor de politiek te willen aanvaarden vanuit een christelijke politieke overtuiging? Dat motief was bij Mackay zelf krachtig aanwezig. Hij begeerde noch het Kamerlidmaatschap, noch het formateurschap, maar deed het uit verantwoordelijkheidsbesef. 'Hij sprak niet zoveel over zijn geloof, hij handelde ernaar', waren de behartigenswaardige slotwoorden van de toespraak van mr. W.F. de Gaay Fortman. Die indruk komt ook uit het boek naar voren. Mackay was een indrukwekkend politicus.

Jammer is het daarom dat er over zijn persoon in vergelijking tot anderen vrijwel geen biografische gegevens zijn opgenomen. Wil Puchinger die voor een ander doel bewaren? Gelukkig verwijst hij wel naar de bijdrage van De Gaay Fortman in 'Personen en momenten uit de geschiedenis van de ARP' (Franeker, 1980). Ook de personalia van de auteurs en gegevens over de beide organiserende instanties ontbreken overigens in het boek. Het is wenselijk dat de publikaties van het Historisch Comité in een vaste reeks worden ondergebracht, in plaats van in verspreide uitgaven. Dat vergroot de toegankelijkheid, ook voor vergelijkende studie. En als ik mij nog een opmerking mag veroorloven: het zou interessant zijn geweest om het oordeel van de pater Jezuiet Kimman, met zijn Indonesische ervaring, over Keuchenius te vernemen. Laatstgenoemde is immers minister geworden omdat Lohman meende dat 'wij de Oost niet nog meer in handen van Rome kunnen spelen, dan reeds nu geschiedt' (p. 191)!

De bescheidenheid van deze kritische kanttekeningen mogen er blijk van zijn dat het Historisch Comité Christen-Democratie met de herdenking van het kabinet-Mackay weer een goede gelegenheid heeft geschapen om het verleden toegankelijk te maken en er onze lessen uit te ieren. Het boek is van harte aanbevolen.

